

Doniyor Kitobi — Yetmishinchi Raqam

Qadimgi Lavhalardan Zamonaviy Mas'uliyatlargacha: Ahd Safarini Ochib Berish

Jeff Pippenger

2024-02-03

Rabbiy qadimgi Isroil bilan ahd tuzganida, U ahd munosabatining poydevori va timsoli sifatida ikkita lavha berdi. Bu ikki lavha, shuningdek, qadimgi Isroilning dunyoga shu ikki lavhaning tirik guvohligini namoyon etish mas'uliyatini ham belgilab berdi. Rabbiy zamonaviy Isroil bilan ahd tuzganida, U ahd munosabatining poydevori va timsoli sifatida ikkita lavha berdi. Bu ikki lavha, shuningdek, ularning dunyoga barcha to'rtta lavhaning tirik guvohligini namoyon etish mas'uliyatini ham belgilab berdi.

Ikki lavha qadimgi tom ma'nodagi Isroilga Xudo ularni Misr qulligining tom ma'nodagi asoratidan ozod qilganidan va Qizil dengizdan o'tishdagi umidsizlikdan olib o'tganidan so'ng darhol berildi. Qadimgi tom ma'nodagi Isroil asoratda bo'lgan vaqt davri bashoratda aniq to'rt yuz o'ttiz yil deb ko'rsatilgan edi, va asoratda bo'lgan chog'ida qadimgi tom ma'nodagi Isroil yettinchi kunlik Shabbatni unutdi va uni rioya qilishdan to'xtadi.

Ikki lavha ma'naviy zamonaviy Isroilga Xudo ularni katolik qulligining ma'naviy qulligidan xalos qilib, 1844-yildagi buyuk umidsizlikdan olib o'tgandan so'ng berildi. Ma'naviy zamonaviy Isroil qullikda bo'lgan davr payg'ambarlikda aniq qilib bir ming ikki yuz oltmish yil deb belgilangan edi; va qullikda bo'lgan vaqtida ma'naviy zamonaviy Isroil yettinchi kunlik Shabbatni unutdi hamda uni rioya qilishni to'xtatdi.

Xudo qadimgi Isroilga olib borishi uchun Musoga ikki lavhani bergan ayni tarixiy pallada, uning akasi Horun buzoqning oltin suratini yasayotgan edi. O'n Amrning ikki lavhasi Xudoning rashkchi Xudo ekanini ko'rsatadi, va Uning rashki ayniqsa butparastlikka qarshi namoyon bo'ladi; Muso tog'dan tushib kelayotganida esa, qadimgi Isroil Xudoning so'zlovchisi etib tanlangan shaxs yasagan oltin surat atrofida yalang'och holda raqsga tushayotgan edi.

Muso o'zini yuborgan Egamizning barcha so'zlarini va U unga amr etgan barcha alomatlarini Horunga aytib berdi. So'ng Muso bilan Horun borib, Isroil farzandlarining barcha oqsoqollarini bir joyga to'pladilar. Va Horun Egamiz Musoga aytgan barcha so'zlarni bayon qildi hamda xalqning ko'z o'ngida alomatlarini ko'rsatdi. Chiqish 4:28–30.

Qadimgi Isroilni ahd tarixida, ikki ahd lavhasi berilgan paytda boshqargan payg'ambarning ukasi rashk timsoli bo'lgan tasvir isyonining yetakchisi edi. Zamonaviy Isroilni ahd tarixida, ikki ahd lavhasi berilgan paytda boshqargan payg'ambar ayolning eri esa 1863-yildagi isyonning yetakchisi edi; va 1863-yil Adventizmning birinchi avlodi qurbongoh darvozasining kirishiga qo'yilgan rashk timsoli bo'lgan tasvir sifatida ifodalanganini belgilaydi.

Shunda u menga dedi: “Ey inson o‘g‘li, endi ko‘zlaringni shimol tomonga qarat.” Men ham ko‘zlarimni shimol tomonga qaratdim, va mana, qurbongoh darvozasining kirish joyida, shimol tomonda rashkning bu tasviri turar edi. Hizqiyo 8:5.

“Qurbongoh” Masihning ramzidir.

“Biz muqaddas bilan oddiyni aralashtirib yuborish xavfi ostidamiz. Xudodan kelgan muqaddas olov sa’y-harakatlarimizda ishlatilishi kerak. Haqiqiy qurbongoh Masihdir; haqiqiy olov esa Muqaddas Ruhdir. Bizning ilhomimiz shudir. Faqat Muqaddas Ruh insonni yetaklab, yo‘l-yo‘riq ko‘rsatganidagina u ishonchli maslahatchi bo‘ladi. Agar biz Xudodan va Uning tanlanganlaridan yuz o‘girib, begona qurbongohlardan so‘rashga borsak, qilmishlarimizga yarasha javob olamiz.” Selected Messages, 3-kitob, 300.

“Darvoza” jamoatdir.

“Kamtar va imonli qalb uchun yer yuzidagi Xudoning uyi osmonning darvozasidir. Madh qo‘shig‘i, ibodat, Masihning vakillari tomonidan aytilgan so‘zlar — bular Xudoning tayin etgan vositalaridir; ular xalqni yuqoridagi jamoatga, hech bir nopok narsa kira olmaydigan o‘sha yuksakroq sajdaga tayyorlash uchundir.” Testimonies, 5-jild, 491.

1863-yilda Laodikeyachi Adventizm qonuniy ro‘yxatdan o‘tgan cherkovga aylandi va harakat bo‘lishdan to‘xtadi. Ular ayni shu paytda cherkov tarixiga “kirdilar”. 1863-yilda Masihning cherkovi Amerika Qo‘shma Shtatlari hukumati bilan qonuniy uyushmaga kirdi. O‘sha yili ular Habakkukning ikki muqaddas lavhasining o‘rniga soxta bir jadvalni ham joriy etdilar. Ikkinchi lavha tayyorlanishi bilanoq, bashoratli tarix nuqtayi nazaridan Horun orqali timsollanganlar soxta bir tasvirni tayyorlayotgan edilar.

Ikkinchi Amr butparastlik va tasvirlarga sig‘inishga qarshi eng aniq ogohlantirishdir. Aynan unda Xudo O‘z tabiatini rashkchi Xudo sifatida namoyon qiladi. Shuningdek, aynan o‘sha yerda U yovuzlar ustidan hukmni uchinchi va to‘rtinchi avlodlarga saqlab qo‘yishi tamoyilini bayon etadi. O‘n Amr Masihning tabiatining ifodasidir.

“Masihni rad etganliklari uchun va buning ortidan kelgan oqibatlar uchun ular mas’ul edilar. Xalqning gunohi ham, xalqning halokati ham diniy rahbarlar tufayli yuz berdi.

“Bizning zamonimizda ham ayni o‘sha ta’sirlar ish ko‘rsatmayaptimi? Rabbimiz uzumzorining dehqonlaridan ko‘plari yahudiy yo‘lboshchilarining izidan bormayaptimi? Diniy muallimlar odamlarni Xudo kalomining ravshan talablaridan yuz o‘girtirmayaptimi? Ularni Xudoning qonuniga itoat etishga o‘rgatish o‘rniga, itoatsizlikka o‘rgatmayaptimilarmi? Jamoatlarning ko‘plab minbarlaridan xalqqa Xudoning qonuni ular uchun majburiy emas, deb ta’lim berilmoqda. Insoniy an’analar, qoidalar va urf-odatlar ulug‘lanmoqda. Xudoning in’omlari sababli mag‘rurlik va o‘zidan mamnunlik rag‘batlantirilmoqda, Xudoning talablari esa e’tiborsiz qoldirilmoqda.

“Xudoning qonunini chetga surib qo‘yar ekanlar, odamlar nima qilayotganlarini bilmaydilar. Xudoning qonuni Uning fe’l-atvorining ifodasidir. U Uning shohligining tamoyillarini o‘zida mujassam etadi. Kimki bu tamoyillarni qabul qilishdan bosh tortsa, o‘zini Xudoning barakalari

oqib keladigan o‘zandan tashqariga qo‘yayotgandir.” Christ’s Object Lessons, 305.

Masihning fe‘l-atvori Uning siymosidir, va bu Uning rashkchi Xudo ekanini ham o‘z ichiga oladi. Xudoning rashki Masihda U ma‘badni ikki marta poklaganida namoyon bo‘ldi. Ma‘badni birinchi marta poklashda, bu ishga guvoh bo‘lgan shogirdlar keyin Muqaddas Yozuvlarda Xudoning rashkiga ishora qilinganini eslashga yo‘naltirildilar.

Yahudiylarning Fisih bayrami yaqinlashgan edi, va Iso Quddusga chiqdi. U ma‘badda ho‘kizlar, qo‘ylar va kaptarlar sotayotganlarni hamda pul almashtiruvchilarning o‘tirganini ko‘rdi. U arqonchalardan qamchi yasab, ularning hammasini, qo‘ylaru ho‘kizlarni ham ma‘baddan haydab chiqardi; pul almashtiruvchilarning pullarini sochib yubordi va stollarini ag‘darib tashladi. Kaptar sotayotganlarga esa dedi: “Bularni bu yerdan olib ketinglar; Otamning uyini tijorat uyiga aylantirmanglar”. Shunda Uning shogirdlari: “Sening uyingga bo‘lgan g‘ayrat meni yeb bitirdi”, deb yozilgani yodlariga tushdi. Yuhanno 2:13–17.

Muqaddas Yozuvlarda ham ibroniychada, ham yunonchada “rashkli” degan so‘z ayni paytda “qizg‘onuvchi” degan so‘zdir. Ular bir xil so‘zdir. Masih ma‘badni poklaganida, U Xudoning qizg‘onuvchanligini namoyon qilayotgan edi; bu Xudo fe‘l-atvorining ikkinchi amrda ko‘rsatilgan sifatidir va u ayniqsa butparastlikka qarshi namoyon bo‘ladi. Muso ikki lavha bilan tog‘dan tushib, Horun nima qilganini va xalq nima qilayotganini anglaganida, u ikki lavhani sindirdi. Ikki lavha qizg‘onuvchanlikning haqiqiy timsoli edi, chunki ular Xudoni qizg‘onuvchi Xudo sifatida ko‘rsatadigan jismoniy ifodalar edi. Muso ikki lavhani sindirganida, u ikkinchi amrda ko‘rsatilgan o‘sha qizg‘onuvchanlikning aynan o‘zini namoyon qilayotgan edi.

Muso qayrilib, tog‘dan pastga tushdi; guvohlikning ikki lavhasi uning qo‘lida edi. Lavhalar ikki tomoniga ham yozilgan edi; bir tomoniga ham, ikkinchi tomoniga ham yozilgan edi. Lavhalar Xudoning ishi edi, yozuv esa lavhalarga o‘yib yozilgan Xudoning yozuvi edi. Yoshua xalqning qichqirayotgan shovqinini eshitganda, Musoga dedi: “Lagerda urush shovqini bor”. U esa dedi: “Bu g‘alaba qilayotganlarning qichqirig‘i ovozi emas, mag‘lub bo‘layotganlarning faryodi ovozi ham emas; men eshitayotgan narsa kuylayotganlarning ovozidir”. Shunday bo‘ldiki, u lagerga yaqinlashishi bilanoq, buzoqni va raqs tushayotganlarini ko‘rdi; Musoning g‘azabi alangalandi, u lavhalarni qo‘lidan otib yubordi va ularni tog‘ etagida sindirdi. Chiqish 32:15–19.

Ikki lavha Xudoning fe‘l-atvorining guvohligi edi. Xudoning fe‘l-atvori — Masihning solihligi orqali insonlarda shakllantirilishi lozim bo‘lgan timsoldir. Ikki lavha rashkning haqiqiy timsolidir, Horun esa qadimgi Isroilga rashkning haqiqiy timsoli ayni yetkazib berilayotgan paytda rashkning qalbaki timsolini yaratgan edi. Ichlarida Masih shakllanganlar Uning timsoliga va Uning solihligi libosiga egadirlar, ammo Horunning bayram qiluvchilari yalang‘och holda raqs tushayotgan edilar, chunki ular Laodikeyaliklar edilar. Laodikeyaliklar “bechora, va ayanchli, va kambag‘al, va ko‘r, va yalang‘och”dirlar.

Muso xalqning yalang‘och ekanini ko‘rganda; (chunki Horun ularni dushmanlari orasida o‘z sharmandaliklari uchun yalang‘och qilib qo‘ygan edi). Chiqish 32:25.

1856-yilda, qalbaki jadval tayyorlanishidan yetti yil oldin, Jeyms ham, Ellen Uayt ham bu harakat Laodikiya holatiga o'tganini aniqlab ko'rsatdilar. 1863-yilda adventizm ma'naviy jihatdan qanchalik "yalang'och" bo'lgan bo'lsa, qadimgi Isroil ham tom ma'noda qalbaki rashk buti atrofida raqsga tushganida shunchalik "yalang'och" edi. Horun yasagan qalbaki narsa oltindan yasalgan but edi, ammo u buzoq surati bo'lib, bu esa bir hayvondir. U hayvonning surati edi, va shuningdek hayvonga atalgan bir surat ham edi. Oltin buzoq hayvonning surati edi, biroq u yana Horun nohaq ravishda Isroilni Misr qulligidan qutqargan deb e'lon qilgan xudolarga ham bag'ishlangan edi.

Va u bularni ularning qo'lidan oldi-da, o'yma asbob bilan ishlov berib, eritilgan bir buzoq yasadi; va ular: "Ey Isroil, seni Misr yurtidan olib chiqqan xudolaring mana shulardir", dedilar. Horun buni ko'rgach, uning oldida bir qurbongoh qurdi; so'ng Horun e'lon qilib dedi: "Ertaga Egamizga bayram bo'ladi". Ular ertasi kuni erta turib, kuydiriladigan qurbonliklar keltirdilar va tinchlik qurbonliklarini olib keldilar; xalq esa yeb-ichish uchun o'tirdi, so'ng o'ynab-kulgiga turdi. Chiqish 32:4-6.

Oltin buzoq bir hayvonning surati edi, biroq u soxta xudolarga bag'ishlangan edi, shu bois u hayvonga ham bir surat (qurbonlik) edi. Bu surat oltindan yasalgan edi, oltin esa Bobilning ramzidir; va u buzoq edi, bu esa muqaddasxona xizmatidagi qurbonlikning eng yuksak shaklidir. U Misrning xudolariga bag'ishlangan edi. Sirli Bobil (chunki barcha bashoratli shahodatlar dunyoning oxirini ko'rsatadi) hayvon ustiga mingan ayoldan iboratdir. Ayol mingan hayvon Birlashgan Millatlar Tashkiloti (o'n shoh)dir va ajdaho, ateizm hamda Misrning ramzidir. Ayolning o'zi esa Xudoning haqiqiy jamoatining soxta o'xshatmasidir. Horun Misr xudolariga bag'ishlagan oltin buzoq Vahiy kitobining o'n yettinchi bobidagi buyuk fohishani, ya'ni hayvon (Misr) ustiga mingan Bobilni (oltin) va soxta jamoatni (buzoq) oldindan ifodalagan edi.

Shu bilan bir vaqtda Horun, endigina ta'riflanganidek, haqiqiy qurbongoh bo'lgan Masihni ifodalovchi bir qurbongoh qurdi. So'ng u sajdaning qalbaki bir tizimini joriy qildi, chunki u ertasi kuni Egamizga bayram bo'lishini e'lon qildi. Horunning oltin buzoqi mahluqning "surati" ham, unga bag'ishlangan timsol ham edi; u qalbaki Masihning "oldida" o'rnatildi va uning soxta sajda tizimini nishonlash uchun bir kun ajratib qo'yildi.

Qo'shma Shtatlar mahluqqa bir surat o'rnatadigan va so'ngra dunyoni uning namunasiga ergashishga majbur qiladigan hokimiyatdir. Qo'shma Shtatlar bu sajda tizimini dunyo uzra majburan joriy etish qudratiga ega, va u buni mahluqning ko'z o'ngida, uning "oldida" amalga oshiradi.

Va men yerdan chiqib kelayotgan boshqa bir hayvonni ko'rdim; uning qo'zichoqnikiga o'xshash ikki shoxi bor edi, va u ajdahodek so'zlar edi. U birinchi hayvonning butun hokimiyatini uning huzurida amalga oshiradi va yerni hamda unda yashovchilarni o'limli yarasi tuzalgan o'sha birinchi hayvonga sajda qilishga majbur etadi. Vahiy 13:11, 12.

Gunoh odami bo'lgan papalik Vahiy kitobining o'n uchinchi bobidagi dengizdan chiqqan mahluqdir. Qo'shma Shtatlar yaqin orada chiqadigan yakshanba qonuni paytida ajdaho kabi gapirganda, shunda u dunyoni undan "oldin" mahluqning suratini o'rnatishga majbur qila

boshlaydi. Qo'shma Shtatlar (yerdan chiqqan mahluq) oldida turgan mahluq — papalikdir (dengizdan chiqqan mahluq). Papalik qalbaki Masihdir, va Horun o'zining oltin suratini qalbaki Masih oldida o'rnatgan edi, chunki Masih haqiqiy qurbongohdir. So'ng Horun ertasi kuni bo'lishi kerak bo'lgan bayram kunining e'loni bilan ifodalanganidek, soxta sajda tizimini joriy qildi. Qo'shma Shtatlar ham soxta sajda tizimini majburan joriy qiladi, va u ham qalbaki sajda kuni bilan bog'liqdir.

Muso tog'dan tushganida, bahs rashkning haqiqiy va soxta timsoli o'rtasida edi — Masihning timsolimi yoki Shaytonning timsolimi. Soxtalik soxta Masihdan (qurbongoh), soxta tajribadan (Laodikiya), soxta sajda kunidan ("ertaga Egamizning bayramidir") iborat edi. Oltin buzoq isyoni yaqinda keladigan yakshanba qonuni isyonini ifodalaydi, ammo u ayni paytda 1863-yildagi Laodikiyachi Adventizm isyonini ham ifodalaydi.

1863-yilda Xabaquqning ikki lavhasida ifodalangan Miller tushining javohirlarini berkitish uchun qalbaki bir stol kiritildi. O'sha ikki lavha Musoning tog'da olgan ikki lavhasi bilan timsollangan edi. 1863-yilda Amerika Qo'shma Shtatlari hukumati bilan huquqiy aloqa o'rnatildi; shu tariqa Millerchilar harakati yakunlanib, Laodikiya harakati Yettinchi kun Adventistlari cherkovi sifatida qonuniy ro'yxatdan o'tkazildi. Bu munosabat Horunning hayvonga bo'lgan surati bilan ifodalangan bo'lib, u bashoratda Cherkov va Davlatning birikmasi sifatida ta'riflanadi; shu tariqa u 1863-yilda Millerchilarning Cherkov-Davlat munosabatini o'rnatganini timsollaydi, shuningdek, yaqinda keladigan yakshanba qonuni paytida Amerika Qo'shma Shtatlarini ham timsollaydi.

Aaronning yalang'och holda raqsga tushayotgan tentaklari, Laodikeyaning soxta tajribasini ifoda etib, xuddi 1856 yilda Millerchilar harakati qanday bo'lib qolgan bo'lsa, shunday edi. Aaronning raqsga tushayotgan tentaklari orqali ifodalangan ruhiy tajriba, butparastlikka qarshi Xudoning fe'l-atvoridagi rashkni namoyon etayotgan Musoning tajribasiga qarama-qarshi qo'yilgan edi. Bashoratda "raqs" aldovning ramzidir, va Aaronning raqsga tushayotgan tentaklari, shuningdek, Qo'shma Shtatlar dunyoni Navuxadnazar cholg'u asboblari sadolari ostida "raqs tushishga" majbur etar ekan, Tir fohishasi o'z qo'shiqlarini kuylab turgan paytda yuzaga keltiriladigan aldovni ham ifoda etar edi.

1863-yilda Laodikiyalik Milleriylar harakati qonuniy ravishda ro'yxatdan o'tgan Laodikiyalik Yettinchi kun Adventistlar jamoatiga aylandi. Avvalgi maqolalarda qayd etilganidek, 1863-yilda Erixo qayta tiklandi, zero Erixo Laodikiya farovonligining ramzidir va Quddus shahrining soxta muqobili bo'lib xizmat qiladi. 1863-yilda soxta bashorat jadvalining joriy etilishi Horun, oltin buzoq va raqsga tushayotgan ahmoqlar tarixining takrorlanishini ifodaladi. Qizil dengizdan qutqarilish tarixi opa Uayt tomonidan ilk Adventizm tarixini tasvirlash uchun qayta-qayta qo'llanib kelingan, va bu tatbiq rashk timsoli ustidagi mojaro bilan bog'liq Muso va Horunning tarixiga mukammal darajada mos keladi.

1863 yilda Laodikiyaviy Adventizmning birinchi avlodi rashk timsoli darvozaga (jamoatga), qurbongoh (Masih) oldiga o'rnatilganda boshlandi. So'ng o'sha birinchi avlod jirkanchliklarning tobora kuchayib boruvchi tarixiga "kirdi".

Shunda u menga dedi: “Ey inson o‘g‘li, endi ko‘zlaringni shimol tomonga qarat.” Men esa ko‘zlarimni shimol tomonga qaratdim, va mana, qurbongoh darvozasining kirishida, shimol tomonda, rashk timsoli bo‘lgan bu tasvir turardi. Hizqiyo 8:5.

Bu mulohazalarni keyingi maqolada davom ettiramiz.

“Bu dahshatli va tantanavor zamonda bizning holatimiz qanday? Afsuski, jamoatda naqadar mag‘rurlik hukm surmoqda, naqadar riyokorlik, naqadar aldov, kiyinishga, yengiltaklik va ko‘ngilochar mashg‘ulotlarga naqadar muhabbat, naqadar ustunlikka intilish bor! Bu gunohlarning barchasi aqlni xiralashtirdi, shu bois abadiy narsalar farqlanmay qoldi. Muqaddas Yozuvlarni izlamaymizmi, toki bu dunyo tarixida qayerda turganimizni bilaylik? Shu paytda biz uchun amalga oshirilayotgan ish va bu kafforat ishi davom etar ekan, biz gunohkorlar egallashimiz lozim bo‘lgan mavqe haqida tushuncha hosil qilmaymizmi? Agar jonlarimizning najot topishiga biron e‘tiborimiz bo‘lsa, biz qat‘iy o‘zgarish qilishimiz kerak. Biz Rabbimizni chin tavba bilan izlashimiz kerak; gunohlarimiz o‘chirib tashlanishi uchun qalbning chuqur nadomati bilan ularni e‘tirof etishimiz kerak.”

“Biz endi sehrlangan zaminda qolmasligimiz kerak. Sinov muddatimizning nihoyasiga tez yaqinlashmoqdamiz. Har bir jon shuni so‘rasin: Men Xudo oldida qanday turibman? Ismlarimiz qanchalik tez Masihning lablariga olinib, ishlarimiz bo‘yicha yakuniy qaror chiqarilishini bilmaymiz. Ey, bu qarorlar qanday bo‘lur! Biz solihlar qatorida sanalarmizmi yoki yovuzlar safiga kiritilarmizmi?”

“Jamoat o‘rnidan tursin va Xudo oldida o‘z ortga qaytishlaridan tavba qilsin. Qo‘riqchilar uyg‘onsinlar va karnayni aniq sado bilan chalsinlar. Bu — biz e‘lon qilishimiz lozim bo‘lgan qat‘iy ogohlantirishdir. Xudo O‘z xizmatkorlariga amr qiladi: ‘Baland ovoz bilan qichqir, o‘zingni ayama, ovozingni karnay kabi ko‘tar va xalqimga ularning gunohini, Yoqub xonadoniga esa ularning gunohlarini ko‘rsat’ (Ishayo 58:1). Xalqning e‘tiborini qozonish zarur; agar bunga erishib bo‘lmasa, barcha sa‘y-harakatlar behudadir; osmondan bir farishta tushib kelib ularga gapirgan taqdirda ham, uning so‘zlari sovuq o‘lim qulog‘iga gapirgandek bundan ortiq foyda bermagan bo‘lar edi.”

“Jamoat harakatga uyg‘onishi kerak. Xudoning Ruhi, u yo‘lni tayyorlamaguncha, hech qachon kirib kelmaydi. Yurakni jiddiy tekshirish bo‘lishi kerak. Birlikdagi, qat‘iy va uzluksiz ibodat bo‘lishi, hamda imon orqali Xudoning va‘dalariga tayanib ularni da‘vo qilish bo‘lishi kerak. Qadimgi zamonlardagi kabi badanni qop bilan kiyintirish emas, balki qalbning chuqur tahqirlanishi bo‘lishi kerak. Bizda o‘zimizni tabriklash va o‘zimizni ulug‘lash uchun eng birinchi asos ham yo‘q. Biz Xudoning qudratli qo‘li ostida o‘zimizni kamtar tutishimiz kerak. U haqiqiy izlovchilarga taskin berish va ularni duo qilish uchun namoyon bo‘ladi.” Selected Messages, 1-kitob, 125, 126.